

XII – OSVRT NA GRADITELJSTVO KATOLIČKE CRKVE U BOSNI I HERCEGOVINI DO 1878. GODINE

Iako istorija bilježi Bosansku biskupiju u XI stoljeću, katolička crkva je u BiH uspostavljena nakon dugotrajnih sukoba sa patarenima “Bosanske crkve” koji su imali oslonac u narodu kroz borbu za nezavisnost Bosne spram ugarskih osvajačkih pretenzija i kroz uspostavljanje maternjeg jezika, umjesto latinskog, u bogoslužju. Dominikanski misionari djelovali su u periodu 1228-1330 na potiskivanju patarena, ali bezuspješno. Njihovu djelatnost nastavili su franjevci, naselivši se prvo u istočnoj Bosni 1291.g. Osnovali su brojne samostane, a među njima je bio najvažniji samostan u Srebrenici, po kojem je cijela franjevačka provincija dobila naziv “Bosna Srebrna”. Franjevačka bosanska vikarija imala je polovinom XV stoljeća oko 60 samostana na širom području do Crnog mora, Erdelja i južne Italije.

Tursko osvajanje Bosne 1463.g. ugrozilo je katolicizam, te je “Ahd-nama”, koju je isposlovao fra Anđeo Zvizdić od turskog sultana, predstavljala osnovini pravni dokument na osnovu kojeg su se franjevci borili za samoodržanje u naredna četiri stoljeća. U XVII stoljeću, od nekadašnjih deset samostana na području BiH, ostala su samo tri – Kraljeva Sutjeska, Fojnica i Kreševo, a ugasili su se samostani u Srebrenici, Olovu, Donjoj Tuzli, Gornjoj Tuzli, Modriču, Visokom i Rami. Istorijski razvoj događaja doprinio je uništavanju brojnih građevina katoličke crkve, te je njeno srednjevjekovno graditeljstvo poznato samo preko arheoloških nalaza, rijetkih sačuvanih ostataka (gotička crkva sv. Marije i toranj sv. Luke u Jajcu) i u obliku adaptiranih džamija (dominikanska gotička crkva sv. Ante u Bihaću – Fethija džamija, gotička crkva sv. Nikole u Srebrenici – Bijela džamija).

Polovinom XIX stoljeća, kada je tursko carstvo bilo svjesno opadanja svoje moći, odobrene su popravke starih i izgradnja novih crkava i samostana. Šematizam katoličke crkve iz 1883.g. daje, između ostalog, podatke o tada postojećim crkvama i samostanima u BiH.¹ U ovom šematizmu nabrojano je 96 župa, a njih 18 imalo je crkve – Bučići (1876), Dobretići, Dolac, Ovčarevo, Podmilačje, Suho Polje, Vitez (1868/69), Komušina (1870), Zenica (1870), Dubica (1857), Foča kod Doboja, Dubrave (1869/70), Tišina (1873), Špionica (1877), Rama-Šćit (1873-1881), Gornji Vakuf (1879), Uzdo (1895), Sarajevo (1854), dok su u gradnji bile dvije crkve – u Bugojnu (od 1879) i Zoviku (od 1856). O izgledu crkvi dati su šturi podaci, te je tako za crkvu u Dolcu naznačeno da je “od kamena sa dva tornja”, za crkvu u Ovčarevu da je “od kamena”, za crkvu u Zenici da je “prostrana”, itd. O samostanima su navedeni nešto opširniji podaci – samostan u Fojnici obnovljen je 1863.g. na ruševinama starog, ali nije bio dovršen, te je zajedno sa crkvom čekao “bolja vremena”; u Gučkoj Gori postojao je već “dosta lijep i prostran samostan sa crkvom”; samostan u Kreševu obnovljen je 1822.g., a 1855.g. izgrađena je “prostranija crkva, kojoj je kasnije dograđen zvonik”; samostan u Plehanu izgrađen je 1872.g.; za samostan u Kraljevoj Sutjesci tvrdi se da je najstariji, te da se sigurno zna za njegovo postojanje 1378.g., a obnovljen je 1821.g. i 1833.g., te je 1857.g. bila podignuta nova crkva sa zvonikom; u samostanu Tolisa postojala je crkva koja se “16 godina gradila”; samostan sa crkvom izgrađen je u Livnu 1854.g. Osim navedenih franjevačkih samostana, pominje se i samostan trapista “Marija Zvijezda” u Delibašinom Selu kod Banja Luke iz 1869.g., kao i ženski zavodi u Dolcu (1871), Derventi (1872), Sarajevu (1871), Travniku (1880), Banjaluci (1872), Livnu (1874) i Nazaretu (1879).

U posljednjim decenijama turske vladavine sagrađeni su ili obnovljeni sljedeći objekti katoličke crkve u BiH: franjevački samostan u Širokom Brijegu (1846), crkva u Kulašima kod

¹ ABH, ZMF-opšta građa, 1883., br. 335.

Prnjavora (1849), crkve u Dolcu i Sarajevu (1854), crkva u Gorici (1856), crkve u Gornjoj Dubici i Gradničima (1857), franjevački samostan u Gučoj Gori (1859), crkva u Komušini i samostan Livno-Gorica (1860), obnovljen franjevački samostan u Fojnici (1863), crkva u Ravnom (1868), crkve u Humcu, Ovčarevu, Prenj-Dubravama, Rakitnom, Varešu, Vitezu (1869), crkve u Staroj Rijeci i Zenici (1870), samostan trapista "Marija Zvijezda" u Delibašinom Selu i crkva u Ljubunčiću (1871), crkva u Šuici (1872), crkva u Mostaru (1873), crkva u Čukliću i Tišini (1874), samostan trapista u Petrićevcu (1875), crkva u Bučićima (1876), franjevački samostan u Tolisi (1877), crkva u Špionici (1878).²

U projektovanju i izgradnji navedenih tridesetak građevina, koje su nastale pred kraj turske uprave, angažovali su se sami sveštenici, te se njihova imena najčešće pominju kao imena projektanata. Projektant i rukovodilac izgradnje samostana na Širokom Brijegu bio je fra Pile Anđić-Dunde.³ Fra Petar Bakula opisuje kasnije ovaj samostan, ponosno ističući da je "solidno građen" i da se "dosada nije pokazala ni najmanja pukotina".⁴ Samostan je imao tri krila (dvospratno istočno i zapadno po 32x9 m, te trospratno južno, dugo 43 m) sa 65 soba za stanovanje i pomoćne zgrade, a carskim fermanom bile su određene dimenzije crkve, koja je istovremeno građena, na dužinu od 44 lakta i širinu od 24 lakta.⁵ Kao graditelj crkve u Dolcu, pored Travnika, navodi se Ivan Drinovac iz Slimenah.⁶ Gradnju crkve u Gorici (1856-1858) vodio je fra Petar Bakula, a crkva je bila duga 38 lakata, široka 18 lakata i imala je 10 prozora.⁷ Crkvu u Gradničima započeo je fra Petar Bakula 1855.g. tako da je u prizemlju bila pučka škola sa dvije učionice (22x12 lakata), a crkvu na spratu dovršio je fra Filip Ančić 1861.g.⁸ Samostan u Gučoj Gori bio je izgrađen 1860.g. "po uzoru na italijanske samostane, s trima krilima za stanovanje i crkvom kao četvrtim".⁹ Crkvu u Komušini počeo je graditi 1855.g. fra Dominik Ćurić, a završio ju je 1860.g. fra Stjepan Jurić.¹⁰

Može se pretpostaviti da su fratri koji se pominju kao graditelji crkava i samostana zaista bili projektanti, u saradnji sa domaćim dužderima, te da su skromne građevine nastajale u skladu sa raspoloživim materijalnim sredstvima, a po sjećanju na slične građevine koje su vidjeli na svojim povremenim putovanjima radi školovanja ili službe u drugim krajevima, posebno u Italiji. U cjelini, do 1878.g. u BiH postojao je relativno mali broj građevina katoličke crkve, skromnih, provincijskih gradnji, bez značajnijih arhitektonskih vrijednosti.

² Pregled je dat prema podacima o objektima koji su u ovom periodu bili potpuno završeni, a nisu obuhvaćene građevine koje su tada bile započete, ali su ostale nedovršene. (Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji 1974, Zagreb 1975.)

³ Dr fra A. Nikić, *Gradnja crkve i samostana na Širokom Brijegu – počeci hercegovačke franjevačke zajednice*, Split 1981, 21.

⁴ Hercegovina prije sto godina ili šematizam fra Petra Bakule (S latinskog originala iz 1867. preveo dr fra Vencel Kosir), Mostar 1970, 53.

⁵ Isto, 52.

⁶ L. Fišić, *Korijeni i život. Povijest župe Dolac s osvrtom na ostale župe lašvanske kotline*, Visoko 1978.

⁷ Hercegovina prije sto godina ili šematizam fra Petra Bakule, Mostar 1970, 148, 149.

⁸ Isto, 86.

⁹ L. Fišić, nav. djelo.

¹⁰ Isto.